

Як склаўся лёс гэтых гуманных вясновых актаў — вядома. Уладам пэўна-га тыпу больш зручна і выгадна гаварыць з папулісцкім пафасам ад імя на-роду і імем народу, і вельмі нязручна і цяжка вельмі вымаўляць гэта простае і добрае слова — *чалавек*.

Чарга

Рыгор Барадулін

Тлумачальны слоўнік беларускай мовы, між іншым, дае і такое значэнне слова „*чарга*“: „група людзей, якія чакаюць атрымання чаго-небудзь у па-радку *чарговасці* і размяшчаюцца звычайна адзін за адным“.

Гэта — агульнае вызначэнне *чаргі*, амаль нармальнае. Але на працягу савецкай улады слова „*чарга*“ мела своеасаблівы сэнс. У слоўніку пра гэта падсподна вырвалася: „група людзей, якія чакаюць атрымання чаго-небудзь“.

Не „чаго-небудзь“, а ўсяго, пачынаючы ад хлеба і солі і канчаючы месцам на могілках!

У савецкі час у *чэргах* нараджаліся, у *чэргах* паміралі. Прыкладам, адзін чалавек выстойваў *чэргі*, каб накупляць хоць трошкі гарэлкі на памінкі па жонцы. *Чарга* задушыла — сканаў сам да памінкаў.

У *чэргах* выхоўваліся ў духу адданасці ідэям. У *чэргах* раскашавалі сэк-соты — людзі казалі амаль усё, што думалі. Органы бяспекі давалі заданне сэксотам на распаўсюджванне „патрэбных“ чутак, плёткаў пра асобаў, якія не падпарадкоўваліся рэжыму.

Чарга была на ўсё: на кватэру, на стол, на тэлевізар, асабліва — на дэфі-цыт. А дэфіцытам рабілася ўсё.

Чаргу выручаў „блат“. Узгадваецца, як у менскім ЦУМе хлопчык румзаў: „Тата, купі!“ Тата: „Не магу, няма“. А малы ў адказ: „Тады купі па благу!“.

І не займалі толькі *чаргу* пленумы партыі, яны дзяліліся на „*чарговыя*“ і „*нечарговыя*“. Людзям заставалася адно ўсьміхацца. „*Чарга* — як *качарга*, *вырабі ўсё, што „нельга“ і „льга“*“.

Чарга — за *чарговым* дэфіцытам.

Чарга

Сяржук Сокалаў-Воюш

Чарга, чаргаваньне, чарговасць. У гэтых словах парадак жыцця чалаве-ка — сьпіс справаў на тыдзень, месяц, год. Правілы паводзінаў за сталом: у *першую чаргу* тое, потым другое, потым трэцяе. Першы тост за нагоду, другі за Беларусь, трэці за каханьне.

У складзе савецкай імперыі беларусы спазналі *чэргі* па ежу, па жылло, па заробкі, па адпачынак ці да лекара. Адпаведна час нарадзіў *чарговыя* выра-зы: *жывая чарга, у першую чаргу, па-за чаргой і без чаргі*. Бальшыня зь іх тычыцца канкрэтнай сацыяльнай групы.

Так, *па-за чаргой* або *без чаргі* маглі нешта атрымаць людзі ўлады альбо іхнія халуі. Выключэнні з правіла — вэтэраны вайны, маці-гераіні і хво-рыя-калекі ды двойчы героі сацыялістычнае працы, якія почасту выклікалі абурэнне ў тых, хто стаяў у *чарзе*.

Затое *выстаяць чаргу* ці *жывая чарга* — прывілей людзей, не абцяжара-ных уладай.

Савецкая чарга нумар 1 — чарга ў Маўзалеі, куды прадстаўнікі прыўладнай вярхушкі краіны заходзілі без чаргі — як замежныя турысты.

Хто апошні? Скажыце, што я за вамі. Вы тут не стаялі — выразы, народжаныя чэргамі.

Яшчэ адно значэнне слова *чарга*: пэўная колькасць боезапасу, выпушчаная з аўтаматычнай зброі за адзін прыём. *Кулямётная, аўтаматная чарга*.

Сьведкі сталінскіх расстрэлаў згадваюць, што апрача разавых пісталетных стрэлаў, зь месцаў забойстваў чуліся і *кулямётныя чэргі*.

Чарніла

Уладзімер Арлоў

Чарніла — сучасны адпаведнік старабеларускага атраманту.

У 60-ыя гады XX стагоддзя слова *чарніла* пачало імкліва губляць свой ранейшы сэнс, перавандроўваючы ў слэнг. У малодшых клясах сярэдняе школы мы ведалі, што *чарніла* — гэта тое, чым мы пішам, зьмесьціва нашых шклянках або парцелянавых *чарніліцаў*. У старэйшых клясах мы ўжо спрэс карысталіся шарыкавымі самапіскамі й добра засвоілі, што *чарніла* — гэта пагане танае віно: „Пладова-ягадае“, „Яблычнае“, „Прамень“, „Вэрмут“.

Украінскія вытворцы забяспечвалі беларускіх аматараў *чарніла* папулярным гатункам „Біле міцне“. Азэрбайджан шчодро паіў Беларусь „Агдамам“ і „Санцадарам“. Беспрысветна густы „Санцадар“ меў поўнае права звацца *чарнілам* і ў першасным сэнсе гэтага слова. Недапітым „Санцадарам“ можна было без праблемаў напісаць ліст.

На пачатку 90-х гадоў быў час, калі здалася, што *чарніла* знікае з нашых крамаў, саступаючы свае пазыцыі напоям, якія мелі большыя падставы афіцыйна менавацца віном. Але новыя вятры дэмулі нядоўга. Паводле шматлікіх просьбаў працоўных і нават без рэфэрэндуму *чарніла* трыюмфальна вярнулася і разам з гарэлкаю зрабілася адным з асноўных прадуктаў харчавання для катастрафічна вялікай часткі насельніцтва.

Што праўда, пры гэтым *чарніла* набыло, так бы мовіць, сувэрэнны прысмак. На месцы колішніх „агульнасаюзных“ назваў на налעпках з’явіліся найменні кшталту „Белая вежа“ або „Водар мяты“, празваны ў народзе „Морда мятая“.

Апошнім часам паўпустыя паліцы айчынных крамаў аздобілі магутныя батарэі пляшак з надзіва моташным паводле водгукаў спецыялістаў *чарнілам* „Александрыя“. Пітушчы электарат замілавана перахрысьціў „Александрю“ ў „Родзіну прадзідзента“, а найбольш дасціпныя жлукты любоўна перайменавалі новы напой у „Сьлёзы Галіны Радзівонаўны“.

Паведамленьне пра тое, што якраз гэтае пітво ўпрыгожвае сьвяточны стол грамадзяніна Лукашэнкі, зь незалежных крыніцаў пакуль не пацвердзілася.

Член

Сяргей Дубавец

Царкоўнаславянскае слова „член“ у гутарковай беларускай мове гучыць як звышэмацыйнае. Вінаватая ў гэтым прыналежнасьць слова да комплексу фізіялягічных тэрмінаў. Таму *член* не эстэтызуецца ў нас гэтаксама як, скажам, зона або орган. *Палавы член* і *член КПСС* або *член-карэспандэнт* — для беларускай мовы гэта непераадольнае збліжэньне звышэмацыйнага і эмацыйна нэўтраль-